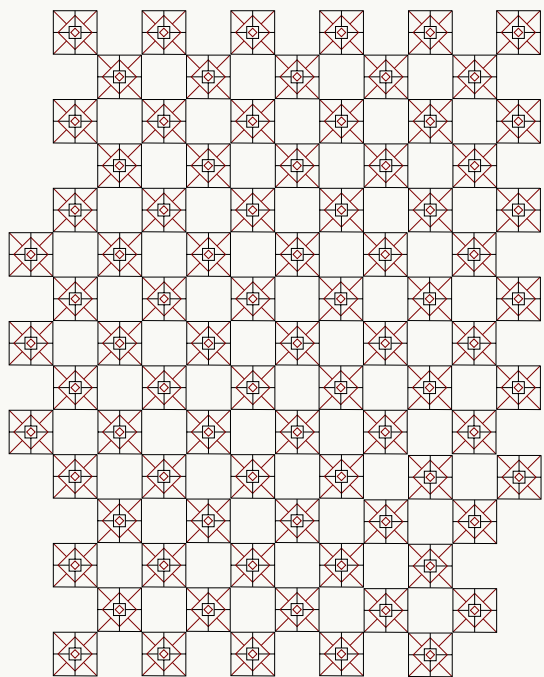

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive

Mednarodni uredniški odbor: dr. Peter Mikša (SI) (odgovorni urednik),
dr. Kornelija Ajlec (SI) (glavna urednica),
dr. Maja Vehar (SI) (tehnična urednica),
Žiga Smolič (SI) (tehnični urednik),
dr. Bojan Balkovec (SI),
dr. Matija Zorn (SI),
dr. Petra Testen (SI),
dr. Božo Repe (SI),
dr. Yoshitome Kota (JP),
dr. Sanja Petrović Todosijević (SRB),
dr. Slobodan Marković (SRB),
dr. Ivan Laković (MNE).

Strokovna sodelavka: mag. Ana Marija Lamut (SI)

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji. Prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. oktobra 2024.

Prevodi: FuroCat d. o. o.
Lektura: Aleksandra Repe in Maja Vehar
Naslovnica: Tjaša Krivec
Oblikovanje in oprema: Jure Stušek
Prelom in tisk: PODOBA d.o.o.,
Celjska cesta 7, SI-3250 Rogaška Slatina
Naklada: 100 izvodov
Cena izvoda: 20 €
Letna naročnina: 30 €

Izdaja: Združenje za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive
Slovenska cesta 9b, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
info@retrospektive-journal.org
www.retrospektive-journal.org

ISSN: 2630-3426 (tiskana izdaja)
2670-4013 (spletna izdaja)

*Izdajo znanstvene revije Retrospektive sofinancira
Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost
Republike Slovenije (ARIS).*

Kazalo vsebine

<i>Razprave</i>	7
Drobci o vladah in ministrih v medvojni Jugoslaviji <i>Bojan Balkovec</i>	9
»Vzgojimo domovini trezen rod!« <i>Žan Grm</i>	37
Slovenska industrija – od ponosa do propada in razprodaje <i>Aleksander Lorenčič</i>	63
Analiza vpliva okupacije na osnovno šolstvo v Mariboru in okolici v času druge svetovne vojne na podlagi šolskih poročil <i>Lana Onič</i>	93

Razbit bron, obtolčen marmor:
kaj je ostalo od spomenikov Karađorđevićem v Sloveniji? 125
Ivan Smiljanić

Dve plati Alexisa de Tocquevilla 185
Jernej Štimac

Ocene 219

Alexa Stiller. Völkische Politik, Wallstein Verlag, Göttingen 2022 221
Božo Repe

Kontakti avtorjev 226

Retro **SPEKTIVE**

Razprave

7

»Vzgojimo domovini trezen
rod!«

Protialkoholni boj v slovenskih šolah

Žan Grm

37

IZVLEČEK

V razpravi so prikazane temeljne značilnosti protialkoholnega boja, ki je potekal v slovenskih šolah v prvih desetletjih 20. stoletja oziroma okvirno do začetka druge svetovne vojne. Razprava na začetku prikaže bogato založenost slovenskega prostora z alkoholom, kar je bila posledica protialkoholnega boja v šolskem prostoru. V nadaljevanju se osredotoča na poskuse, s katerimi so želeli omejiti pohod alkoholnega sovražnika med slovensko mladino. Pri tem so učitelji lahko uporabili različna didaktična priporočila, dostopno protialkoholno literaturo ter navodil šolskega vodstva, ki bodo na kratko predstavljene in opisane. Razprava se zaključí z vrednotenjem protialkoholnega boja v šolah.

Ključne besede

alkoholizem, protialkoholni boj, šola, slovenski prostor, prva polovica 20. stoletja

ABSTRACT

This paper outlines the fundamental characteristics of the anti-alcohol movement that took place in Slovenian schools during the first decades of the 20th century, approximately until the onset of World War II. The paper begins by depicting the extensive availability of alcohol in Slovenian territories, which was the impetus for the anti-alcohol efforts within the educational system. It then focuses on the attempts to curb the advance of the alcohol among Slovenian youth. Various didactic recommendations, available anti-alcohol references, and directives from school authorities were employed in this effort that are to be presented in the paper. The discussion concludes with an evaluation of the effectiveness of the anti-alcohol campaign in schools.

Key words

alcoholism, anti-alcohol struggle, school, Slovenian territory, first half of the 20th century

SLOVENCİ IN NJIHOVA SAHARSKA PIVSKA VNEMA

Alkoholne pijače človeka spremljajo že vrsto stoletij, a se je o njih oziroma njihovem vplivu govorilo redko. Alkohol je namreč dolgo veljal za pijačo višjega sloja prebivalstva, vse pa se je spremenilo z industrijsko revolucijo. Takrat je postal bistveno dostopnejši tudi za drugo populacijo, posledično pa je prišlo do strme rasti uživanja alkoholnih pijač. Pri nekaterih (predvsem) moških pa je nedolžno uživanje šilca žganja, bokala vina ali kozarca piva preraslo v bistveno hujši problem – alkoholno odvisnost in vse posledice, ki jih ta prinese s seboj.

Nič drugače ni bilo niti na slovenskih tleh. Na svetu ni narodov, ki bi se (poleg slovenskega) lahko »pohvalili« s posebno gostilniško »komisijo za uničevanje vina«. Komisija, ki sta jo mdr. sestavljala tudi France Prešeren in Andrej Smole, si je zadala plemeniti cilj: uničiti vinsko kapljico v čim večji meri ter tako preprečiti, da bi ta prišla v roke preostalim prebivalcem takratne Kranjske. Uničevanje žlahtne kapljice seveda ni potekalo z zlivanjem vina v odtoke, temveč v usta članov te požrtvovalne družine. Ta »altruistična« skupina se je sicer v Ljubljani spopadala s hudim izzivom, saj je imela na voljo veliko lokacij za izvajanje svoje alkoholno-fenomenske naloge. V Prešernovem času je imela Ljubljana namreč 154 vinotočev, šest pivovarn in po sedem kavarn in žganjarij, v kranjskem glavnem mestu pa je bilo med približno 15.000 prebivalci še vedno približno 400 pijancev.¹ Ne glede na altruistične in dobronamerne želje zgoraj omenjene skupine se je visoka stopnja uživanja alkohola nadaljevala v prihodnja desetletja. Leta 1920 se je na Slovenskem popilo 170.000 hl piva, 270.790 hl vina, 73.664 hl sadjevca in 4.200 hl sadnega žganja. Če bi te podatke pretvorili v litre in jih porazdelili med celotno prebivalstvo, bi na osebo odpadlo 49 litrov opojnih pijač, ali povedano drugače: vsak Slovenec je statistično gledano letno popil nad 7,5 litra čistega alkohola.² Posamezni viri iz obdobja za obdobje med obema vojnama govorijo celo o tem, da so alkohol uživale

1 Šepetavc, Anton. »Pijem, torej sem Slovenec. Ali alkohol(izem) kot tabu in fenomen slovenstva.« *Zgodovina za vse. Vse za zgodovino*, 2/1 (1995), 18–35, 20.

2 Šepetavc, »Pijem, torej sem Slovenec,« 27.

tudi nosečnice in otroci. Vsa ta dejstva jasno vodijo v sklep, da je bil alkohol na Slovenskem lahko dostopen, kar je slikovito opisal tudi Janez Kalan³:

Pije se pri vsaki priliki in nepriliki. Pije se pri krstu, pije pri smrti, pije pri poroki, pije seveda tudi pri razporoki, pri birmi pa še posebno (takrat mora otrok prvič pijan biti, da z vinskim duhom brž prežene svetega Duha!). Pijejo, kadar so skupaj, pijejo, kedar se razidejo ; pijejo skupaj zato, ker so prijatelji, in pijejo zopet, kadar se skregajo; pijejo kadar so žalostni, da se potolažijo; pijejo kadar je vroče, da se ohlade, pijejo, kadar jih zebe, da se ogrejejo ; pijejo, kadar so trudni, da se okrepcjajo, pijejo, kadar so spočiti – od dolgega časa; pijejo, kadar začno delati, pijejo, kadar končajo, pijejo tudi v sredo, če morejo koga »ožnorati«; pijejo kadar kupčijo sklenejo in pijejo, če je ne sklenejo ; pijejo, kadar so lačni, da lakoto potolažijo in pijejo, kadar so siti, da jed zalijejo in »ložje prebavljajo« in tako – pijejo ven in ven.⁴

Alkoljubno stališče slovenskega prebivalstva omenja tudi Fran Milčinski. Ta je v odziv na angleško uvedbo posebnih vagonov za pijance zapisal, da bi to lahko storili tudi pri nas, pri čemer je hudomušno dejal, da »posebna voza ne bo treba za pijance, ampak seveda za trezne, ker je teh manj. In niti celega voza ne bo treba, majhen oddelek s štirimi sedeži bo zadoščal«.⁵

Še posebno zanimivi naj bi bili nedeljski popoldnevi, ko se je marsikatero slovenska družina namesto na sprehod odpravila naravnost v gostilno.

3 Janez Kalan (1868–1945) je bil slovenski duhovnik, ki je služboval kot kaplan v Dolu pri Ljubljani in v Kamniku, kot stolni vikar v Ljubljani in kot župnik v Zapogah. Leta 1908 se je župniji odpovedal, saj se je želel v celoti posvetiti delu za verski dvig ljudstva ter boju proti alkoholizmu. Napisal je več protialkoholnih spisov, mdr. *Početek protialkoholnega gibanja na Slov. (Lj. 1902); Kaj je torej z alkoholizmom? (Lj. s. a.); Sveta vojska (Lj. s. a.); Konec pravdi o alkoholu (Lj. 1918)*. Za več informacij glej: Uredništvo: Kalan, Janez (1868–1945). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi263548/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: avgust 2024).

4 Kalan, Janez. *Sveta vojska. Bog jo hoče! Kdo si upa vanjo?* Ljubljana: društvo Abstinenc, 14. Podobne zapise o vseprisotnosti alkohola lahko zasledimo tudi v nekaterih drugih virih, vsem pa je skupno predvsem dejstvo, da naj bi Slovenci razlog za pitje alkoholnih pijač našli v vsaki pozitivni ali negativni novici.

5 Šepetavc, . »Pijem, torej sem Slovenec,« 20.

Otroci naj bi tam tekli in razgrajali, vmes pa se vrnili k mizi, da se okrepčajo z žlahtno kapljico. Pri starejših otrocih je količina popitega alkohola strmo rasla, pri čemer so bili očetje pogosto veseli, »kako že zna njegov deček prijeti polno kupico«. ⁶ Prostor za kozarček rujnega je seveda predstavljajo tudi kosilo, kjer so bili alkoholne kapljice pogosto deležni še otroci. Kopriva je v enem od člankov, objavljenem v *Slovenskem učitelju*, ugotavljal, da so kmetje in delavci protialkoholna stališča zavračali z odgovori, da je otroku pri mastni jedi »potreben kozarec vina ali mošta! Vode mu ne bom dajal, da bo bolan. Malinovec tudi škodi. Sploh pa je za take sokove za nas sladkor predrag. Gospoda ga že lahko pije!« ⁷ Alkohol je bil torej vseprisoten, njegovo uživanje pa je marsikdaj bistveno prekoračilo nenapisano pravilo »kozarčka ob kosilu«. Vsemu temu so bili izpostavljeni tudi otroci.

»POTEM PA SO PRINESLI ATA SLADKEGA VINČKA. POTEM SMO GA VESELO PILL.«

Učitelji so v učilnicah ugotavljali, da otroci alkohol uživajo zelo pogosto. To dejstvo so jim najprej dokazovale šolske pisne naloge, ki so jih učenci napisali doma ali v šoli. V enem od primerov so morali napisati spis *Kako in zakaj se odločim*, v katerem so morali navesti razloge za alkoholno abstinenco. Od 56 učencev med tretjim in osmim razredom jih je resda 24 ne-živanje alkohola popolnoma zagovarjalo, dvanajst pa se z njo ni strinjalo in je svoje šolske izdelke opremilo s stavki, kot npr.:

Jaz da bom pil, če ga le dobim!« »Včasih ga dobim dvakrat na dan, pa ga vendar ne morem zlit, če mi ga ponujajo!« »Kadar mi dajo mošta, ga pijem, drugače pa ne.« »Letos ga tako ne morem dosti piti, ker ga nimamo.« »Moja mama vsak večer pijejo mošt predno grejo spat in ga še meni dajo. Če ga mama, ga tudi jaz.« »Ata ga tudi, pa še niso bili pijani.« »Naš dedek so že stari, pa vedno

6 Heric, Matija. »Za današnje vojne psihoze je treba vesele mladine.« *Slovenski učitelj : glasilo jugoslovanskega krščanskega učiteljstva*, 23/1 (1922), 4.

7 Kopriva, Alfonz. »Teorija in praksa protialkoholnega gibanja v narodni šoli.« *Slovenski učitelj. Pedagoška revija in glasilo Slomškove družbe v Ljubljani*, 37/5-6 (1936), 102.

pijejo. Meni pravijo: ‚Le pij ga, da boš tudi ti postal tako star kakor jaz!‘ »Pri nas je slaba voda in je zelo daleč.«⁸

Poleg takšnih zapisov pa razmeroma visoko »alkoljubnost« slovenske mladine potrjujejo tudi »hvalevredni« statistični podatki. Eden od slovenskih učiteljev v Radečah je prišel do naslednjih podatkov: od 429 otrok jih je alkoholne pijače uživalo že 419, pri čemer so otroci v kar 98 % primerov alkohol prejeli iz rok svojih staršev.⁹ Čeprav so pričujoči podatki zelo zgovorni, je nadučitelj Rant priznal, da je mnogo otrok verjetno povedalo manjše količine, kot jih pijejo v resnici. Obenem je dodal, da bi do podobnih podatkov verjetno tudi učitelji v drugih šolah tega okraja, saj spadajo Rateče v vinorodni okoliš.¹⁰ Do podobnih rezultatov so v predvojnem času prišli tudi v Celju. Leta 1909 so v poročilu celjskega mestnega šolskega sveta s pomočjo ankete med učenci petrazredne deške in meščanske dekliške šole ugotovili, da samo 3,2 % vprašanih otrok še ni poskusilo alkohola, medtem ko se je delež občasnih pivcev ustavil pri 81,2 %. Med vprašanimi je bilo tudi 15 % »rednih pivcev.«¹¹ Nič kaj drugačni niso bili rezultati na Kočevskem. Nek katehet je potožil, da sta v skupini otrok, starih med deset in dvanajst let, alkohol in tobak že dobro znani zadevi. Na vprašanje, koliko med njimi jih še ni pilo žganja, so se javili trije dečki od skupno 32, pri dekletih pa jih od 26 žganja ni poskusilo zgolj 14. Ko jim je katehet naročil, naj to žalostno statistiko prenesejo domov, je eden od učencev dejal, da bo to pri starših vzbudilo veliko smeha.¹² Statistike sicer ne pokrivajo celotnega slovenskega prostora, vendar nam na mikronivoju dajo vedeti, da je dostopnost alkohola med mlajšo populacijo zelo dobra, zato je to predstavljalo osnovo za boj proti alkoholnemu sovražniku. Vseeno pa je bilo to lažje reči kot storiti.

8 Kopriva, Alfonz. »Teorija in praksa protialkoholnega gibanja v narodni šoli.« Slovenski učitelj, *Pedagoška revija in glasilo Slomškove družbe v Ljubljani*, 37/11–12 (1936), 250.

9 »Pouka ljudem.« Slovenski učitelj: glasilo slovenskih krščanskih učiteljskih in katehetskih društev, 13/10 (1912), 237.

10 Slapšak, Julij. »Mladina in alkohol.« *Zlata doba ali treznost slovenskega naroda. Protialkoholno glasilo*, 6/7 (1912), 98.

11 Šepetavc, »Pijem, torej sem Slovenec,« 28.

12 »Raznoterosti.« *Zlata doba. Protialkoholno glasilo*, 2/3 (1908), 44.

»ČE POTREBUJE PISATELJ ŠTUDIRANEGA PIJANCA ALI FRAZERJA, SI SPOSODI UČITELJA«

Kot je bilo omenjeno že zgoraj, so številni starši svojim otrokom alkohol celo ponujali, saj so verjeli v njegove pozitivne učinke, kar že predstavlja prvo od težav, na katero je učitelj naletel na svojem protialkoholnem pohodu. Kako naj se uspešno zoperstavi tekočemu nasprotniku, če njegove napore starši doma zrušijo z diametralno nasprotnim stališčem? Vendar pa to na koncu ni bil edini izziv, s katerimi se je moral spopasti. Ena od težav je bil tudi neprimeren odnos otrok do protialkoholnega pouka. V enem od člankov tako lahko zasledimo primer, ko so učenci brili norca iz abstinencijskih vsebin. Ko je učitelj končal z enim od svojih nagovorov, je začel nek *»malopridnež z gestami rok in glave kazati in hvalisati dobroto sladkega vinca. Pri tem nenavadnem prizoru so se ostali učenci seveda glasno zasmejali, in uspeh mojega pouka se je skorajda izjalovil.«*¹³ Podobni pritiski so se na učitelje izvajali tudi v družbenem življenju, saj so učitelji predstavljali pomembno vlogo, predvsem v manjših krajih. Znan je primer učitelja, ki je ob prihodu na novo delovno mesto v gostilni moral nazdraviti z mestnimi veljaki, saj so slednji njegovo abstinenco kategorično zavračali. V prepričevalnem nagovoru so mu dejali, da je njegovo abstinencijsko prepričanje *»vendar sramota. Poglejte mi vsi pijemo! Se boste že morali navaditi! Glejte, jaz sem ga že toliko spil, da bi najbrž ne šlo vso vino v tole sobo. Kajne, žane, koliko smo ga že pretočili! Kar trčimo! Učitelj trči. Zdaj pa »eks!«*¹⁴

V nadaljevanju je treba poudariti tudi, da je bilo težave protialkoholnega boja iskati tudi pri učiteljih. V obdobju med obema vojnoma je bila še vedno jasno vidna diskrepanca med klerikalnimi in liberalnimi učitelji, ki so jih (ali pa so se kar medsebojno) obtoževali kvarjenja mladine z nazori ene ali druge strani. Temu ni ušel niti protialkoholni boj, saj so v eni od knjig napisali, da *»če potrebuje pisatelj študiranege pijanca ali frazerja si spo-*

13 Horvat, Rudolf. »Alkoholizem in politika,« *Učiteljski tovariš*. 16. maj 1913, letnik 53, št. 20, 2.

14 Kopriva, Alfonz. »Teorija in praksa protialkoholnega gibanja v narodni šoli.« *Slovenski učitelj. Pedagoška revija in glasilo Slomškove družbe v Ljubljani*, 37/9-10 (1936), 196.

sodi učitelja ali če potrebuje gospo prešeštnico, najde učiteljico.«¹⁵ Obenem so nekateri od prosvetnih delavcev izražali jasno nezadovoljstvo nad birokratskimi novitetami, vezanimi na alkoholno problematiko, predvsem nad različnimi statistikami. Slednje so namreč pogosto kazale, da je delež otrok, ki uživajo alkoholne pijače, še vedno velik, učitelji pa so posledično slab rezultat povezovali s svojim delom ter strahom pred degradacijo v službi. Poglejmo si primer učitelja, ki je v svojem razredu naštel zgolj oseb učencev abstinentov:

To je premalo! Kaj bo rekel nadzornik! Bogve, če to ne bo vplivalo slabo na mojo oceno?! Siromaku v hipu gredo misli k družini, k premestitvi itd. Kruborstvo!... Eh! Zdaj pa vzdignite oni roko, ki malokdaj pijete! $10 + 21 = 31$. Dobro! Torej »Mladih junakov je v razredu $12 + 27 = 39$. Vendar enkrat! Oddahne si. Statistiki je ugodeno. Učitelj niti ne gleda, kako se nekateri muzajo, kako se suvajo v rebra in nasmihajo, če je sploh kdo resno vzel njegovo vprašanje, če je morda vendarle iz kakega obraza zasijalo navdušenje, če se morda kdo ni upal vzdigniti roke, ker ga je bilo sram pred sošolci, češ, bodo rekli, nimamo kaj piti doma ali pa da se lepega delam. Truden je že. Naslednji dan odpošlje upravitelj »točno« sestavljeno tabelo »Mladih junakov« na nadrejeno oblast. Za pol leta je mir! Zagodrnja vase še nekaj o tem prokl... papirju in statistikah. Ampak to kmalu pozabu¹⁶

Dolgoletna alkoholna »mokrota« slovenskega prostora pa je na koncu koncev pustila svoj pečat tudi v literaturi. Učitelj bo abstinenčno osnovo težko zasnoval v deželah, kjer ljudje veselo prepevajo že skorajda ponarodelo *En vinček bom kupil*. V jezikovnih berilih so se našli tudi drugi verzi, ki so opevali lepoto alkoholne kapljice, npr.: »Zdrava bodi draga trta, neprecenljivi dar nebes; kras gorice, slava vrta, zemlje najsvetejši les.« Ali pa: »Prelepo rumeno, kot čisto zlato, le pijmo pošteno, prežlahtno blago!« Občasno so se v sklopu jezikovnega pouka pojavile še povedi kot. »Sladka kapljica, veselje našega srca!, Vince z gore – greje srce!, Prijat'lje povabil,

15 Divjak, Milan. »Slovenski učitelji in protialkoholna vzgoja med obema vojnama,« *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 75/2-3 (2004), 581–596, 590.

16 Kopriva, »Teorija in praksa protialkoholnega gibanja v narodni šoli,« 194.

pa samga bom pil!» Ali pa: »Iz njih (namreč iz grozdnih jagod) se dobiva pijača vseh pijač – vino!«¹⁷ Vseeno pa to ne pomeni, da učitelji niso imeli nobenih protialkoholnih pripomočkov ali različnih didaktičnih priporočil, ki jih bomo spoznali v naslednjem poglavju. Izzivi boja za alkoholno abstinenco so bili vidni na različnih področjih, a vseeno so se prosvetni delavci z alkoholnim sovražnikom spopadli na njim domačem terenu: v učilnici.

PROTIALKOHOLNI POUK OD MATEMATIKE DO ZGODOVINE

Učitelji so pri protialkoholnem boju uporabljali različne tehnike, ki so jih delili tudi s svojimi sodelavci, da bi jih tudi sami lahko vnesli v svoj pouk. Dotikali so se praktično vseh predmetov in razlag, spodaj pa navajamo nekaj primerov. Za začetek je imel velik pomen pouk jezikov, kjer je bil v ospredju predvsem izbor ustrezne, seveda protialkoholne, literature.¹⁸ Ker je sestavni del pouka jezikov pisanje pisnih sestavkov, bi lahko tudi na tem področju zagotovili vzgojo za zmernost, primerno starosti učencev. Ivan Štrukelj¹⁹ predlaga, da bi se v nižjih razredih osredotočili na spise, ki tematizirajo požrešnost volka, lakomnost psa ali sladkosnednost miši, medtem ko se v višjih letih osredotočijo na spise, kjer bi se mladina ubadala z različnimi zdravstvenimi vprašanji, kot so posledice nezmernosti, vzroki uboštva, kako ohraniti zdravje, korist vode itd.²⁰

17 Štrukelj, »Učitelj v boju proti alkoholizmu,« 249–250.

18 »Šola in alkohol.« *Učiteljski tovariš*. 20. maj 1910, letnik 50, št. 20, 2–3, 2.

19 Ivan Štrukelj (1880–1952) je bil slovenski pedagoški pisec, učitelj in kasneje tudi šolski nadzornik v Novem mestu. Izpopolnjeval se je v različnih tečajih, npr. za kmetijstvo, za odpravo govornih napak, obrtnotrgovske predmete, ročna dela in za delovno šolo. V šolskem delu je bil strpen in si je prizadeval za slovensko šolo. Za več informacij glej: Ostanek, France: Štrukelj, Ivan (1880–1952). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi670628/#slovenski-biografski-leksikon> (Dostop: avgust 2024).

20 Štrukelj, Ivan. »Učitelj v boju proti alkoholizmu.« Slovenski učitelj. *Glasilo slovenskih in krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev*, 4/16–17 (1903), 247–254, 249.

Pouk računstva oziroma matematike je za protialkoholni boj še kako pripraven, saj učitelji lahko oblikujejo besedilne naloge s protialkoholno tematiko, npr. koliko denarja zapravi pijanec ali kolikšno škodo povzročijo svoji občini. Za lažjo ilustracijo je prikazanih nekaj primerov tovrstnih nalog:

»Delavec zasluži na dan 2 K; vda se nezmernosti — vsled katere si nakoplje 6 tednov trajajočo bolezen. Zdravniku mora plačati 30 K, zdravila ga stanejo 15 K; za koliko denarja ga je nezmernost obrala?«

Tone spije vsak dan vrček pive za 20 h, France isto vsoto vsak dan shrani in jo ob koncu leta nese v hranilnico, kjer se obrestuje po 4 % ; na koliko naraste glavnica čez 15 let z obrestmi vred?

V Severni Ameriki je vničilo žganje 1. 1860—70. 3,000 000 ljudi, 100.000 otrok je pognalo v sirotišnice, 150.000 v ječe, 1000 ljudi je napravilo blaznih, 2000 si je končalo življenje s samomorom; koliko ljudi je vsako leto nesrečno žganje v nesrečo pahnilo?²¹

Iz posameznih nalog je razvidno tudi neposredno nagovarjanje otrok glede finančne problematike, ki jo s seboj prinaša alkoholizem. Kot prikazuje spodnja naloga, so poleg računске naloge lahko dodali tudi pisne naloge odprtega tipa, s katerimi so jih želeli usmeriti k razmisleku glede porabe denarja:

V Sloveniji se popije vsak dan 83.288 litrov vina za 666.304 dinarjev.

Koliko se ga popije:

- a) v eni uri
- b) v enem mesecu?
- c) v enem letu

Kaj bi lahko naredil z denarjem, ki se zapije v eni uri?

Kaj bi Ti naredil(a) s tem denarjem?²²

21 Štrukelj, »Učitelj v boju proti alkoholizmu«, 250.

22 »Računaj!« *Mladi junak*, 1/3 (1924/1925), 37.

Štrukelj je še poudaril veliko vrednost hranilnic. Učitelji naj bi si prizadevali za njihovo umestitev v šolo, saj bi na tak način otroke lažje navedjali k varčevanju, sredstva pa bi namesto za alkohol privarčevali za kaj drugega.²³

Naslednji protialkoholni boj naj bi se bil na naravoslovni oziroma prirodoslovni fronti. Cilj teh ur je bil usmerjen v privzganje ljubezni učencev do narave. Uspešno delo na tem področju bi se kazalo tako, da bi otroci v odraslih letih namesto v gostilno raje zavili na svoj vrt. K pouku naravoslovja je sodilo še spoznavanje človeškega trupla oz. organov v njem; slike teh bi morale viseti v vsakem razredu in tako učence opozarjati na škodljive posledice alkoholizma.²⁴ Možnost za protialkoholni boj naj bi imeli tudi pri spoznavanju živalskega sveta, kar je opisano v spodnjem viru:

Učili so se o gadu in modrasu, pokazal si jim sliko klopotачe in strašne naočarke. Govoril si, koliko ljudi umrje vsled njenega pika vsako leto v Indiji. Lepa prilika se ti nudi sedaj, da strneš pojem »alkohol« in »kačji strup« in ju osvežiš v živi sliki, n. pr. »Zveri.« (Atoma obeh v človeški krvi in njiju boj. Obe »zveri« sta poginili, torej kakšen strup je alkohol?)²⁵

Protialkoholni pouk ni smel izostati niti pri pouku geografije in zgodovine. Predvsem slednja nudi veliko primerov slabe in dobre prakse uporabe alkohola, do katerih je prišlo v preteklih stoletjih. Antično priložnost za protialkoholni pouk Štrukelj vidi pri Špartancih, ki so svoje sužnje opili in posledice opitosti pokazali svojim otrokom. Podoben pozitiven primer naj bi bil tudi Karel Veliki, saj naj bi zmernost (tako v hrani kot pijači) predstavljala pomembno mesto na njegovem dvoru. Primer slabe prakse pa so učitelji lahko predstavili na primeru razkošnega življenja Rimljanov in Aleksandra Velikega, poguben vpliv alkohola pa naj bi bilo zaznati še v Napoleonovi

23 Štrukelj, »Učitelj v boju proti alkoholizmu,« 250.

24 Štrukelj, »Učitelj v boju proti alkoholizmu,« 251.

25 Šušteršič, Ernest. »Vzgojimo domovini trezen rod.« *Slovenski učitelj: glasilo jugoslovanskega krščanskega učiteljstva*, 22/12 (1921), 192–195, 194.

vojski, ko je ta izvajala vojaški napad na Rusijo.²⁶ Pri zemljepisu obstaja več priložnosti za protialkoholno poučevanje. Na tem mestu lahko učitelji otroke seznanijo z:

Indijanci, ki propadajo le zaradi alkohola.²⁷ Pri Bavarski opozorimo, da se tam zvari in izpije največ piva, ki povzroča tolsto srce, težko sapo in kap. Dalje opomnimo, da mora dežela le zaradi vedno večjega pijančevanja zidati blaznice, hiralnice in ječe. — Kadar poučujemo o severnih mrzlih krajih, omenimo, da žganje ni neobhodno potrebno, da se ubranimo mraza, kar sta zadostno dokazala pogumni mornar Weyprecht in njegov naslednik Frithjof Nansen, ki sta prepotovala najmrzlejše kraje naše zemlje brez vsakega alkohola.²⁸

Pogovor na to temo pri pouku zemljepisa lahko poteka tudi na drugačen način: učenci bi lahko govorili o alkoholnem pohodu v posameznih deželah, nekaj besed bi lahko namenili tudi zmernosti posameznih narodov itd. Pri govorih o hiralnicah, bolnicah oz. blaznicah naj bi učitelj poudaril, da je večina bolnikov tam zaradi alkohola.²⁹ Lahko pa bi omenil tudi nekaj statističnih podatkov ter jih ponazoril s preprostim primerom in jim tako osmislil celotno situacijo. Če učenec sliši, da so v nekdanji Avstro-Ogrski v enem letu spili za 2000 milijonov kron alkohola, v Nemčiji pa celo 3000 milijonov, si otrok to težko predstavlja.³⁰ Če pa k temu dodamo, da je to isto, kot bi postavili dečka »k Dravi ali Savi, da bi vanjo metal krone, in sicer vsako sekundo po eno, bi lahko metal sto let dan in noč in bi še ne izmetal toliko kronic v vodo, kakor jih zapijejo ljudje v enem samem letu.«³¹

Petje in verouk sta prav tako primerna za širjenje protialkoholnih idej. Sploh slednji je še posebej pripraven, saj je v *Svetem pismu* kup primerov, ki so grajali popivanje in hvalili zmerno življenje. Pri verouku naj bi se tako

26 Štrukelj, »Učitelj v boju proti alkoholizmu,« 250–251.

27 V originalnem besedilu je beseda zapisana narobe (alkohola), zato sem jo v tem besedilu popravil.

28 »Šola in alkohol,« 2.

29 Krauss von, Viktor. *Šola v boju proti pijančevanju*. Pulj: Narodna tiskarna A. Gabršček, 1898, 37.

30 Štupca, Antonija. *Učna snov za pouk o alkoholu v ljudski šoli*. Maribor: Sveta vojska, 1919, 23.

31 Štupca, *Učna snov za pouk o alkoholu v ljudski šoli*, 23..

lahko oprli na zgodbe o vesoljnem potopu, Sodomi in Gomori, o zmernosti Janeza Krstnika ipd.³² V prid abstinenčni ideji naj bi govorila tudi peta božja zapoved. Ob diskusiji o njej ima učitelj

priliko, da tudi iz verskega stališča zabranjuje uživanje alkohola in nikotina, ki rušita mladini nežni organizem, pokončavata zdravje in imata zle posledice v telesnem in dušnem oziru. Kdor si škoduje na zdravju z alkoholom ali nikotinom, se pregreši zoper peto božjo zapoved – to treba otrokom dopovedati!³³

Podobnih primerov v Svetem pismu je bilo še nekaj: leta 606 pr. n. št. naj bi Babilonci iz Judovskega kraljestva odpeljali veliko ljudi v suženjstvo, med njimi tudi mladeniče z imeni Daniel, Ananija, Mizael in Azarija. Te naj bi po kraljevem ukazu delali pri njem in bi posledično dobili tudi hrano iz njegove mize. Mladeniči so se tej hrani odpovedali in so želeli piti samo vodo in jesti sočivje oz. kulturne rastline s stroki. Njihova lica naj bi bila posledično lepša in obilnejša kot lica tistih, ki so uživali kraljevo hrano.³⁴

Trenutki za širjenje protialkoholnih idej pa niso smeli izostati niti na šolskih izletih. Razume se, da to ni mesto, na katerem bi mladež uživala alkohol, hkrati pa je isto je veljalo tudi za učitelje, ki so morali s svojim zgledom dokazati podporo protialkoholnemu boju. Ob poteh, ki so jih izletniki prepešali, so bila tudi znamenja, ki so primerna za protialkoholni pouk. Ko je učitelj s svojimi učenci prišel do teh *»„bridkih znamenj“, tolmači mu, da je kdo morebiti tu našel smrt, mogoče, da se je voznik zvrnil, mogoče, da so tega ali onega tu v pijanosti ubili, mogoče, da je tukaj kateri zmrznil, ali se utopil itd. itd.«*³⁵

32 Krauss, *Šola v boju proti pijačevanju*, 32.

33 »Vzgojni paberki.« *Slovenski učitelj. Glasilo slovenskih krščanskih učiteljskih in katehetskih društev*, 9/4 (1908), 81–83, 83.

34 Kramar, J. »Alkohol, nikotin in šol. mladina.« *Slovenski učitelj. Glasilo slovenskih in kršč. učiteljskih in katehetskih društev*, 16/10 (1915), 220–224, 221.

35 Štrukelj, »Učitelj v boju proti alkoholizmu,« 253.

PRIMERI UČNIH ZGLEDOV IN NASVETI ZA UČITELJE

Pri protialkoholnem boju so morali učitelji upoštevati več različnih navodil. V osnovi je bilo pomembno predvsem, da je strokovni delavec prepričan zagovornik abstinence med otroki, saj bo v nasprotnem primeru dosegel bore malo. Njegovim besedam bi namreč »*manjkal tisti ogenj, tisti fluid, katerega izžareva človek, ki je ves prežet z resnico, ki jo oznanja.*«³⁶ Tako kot danes so tudi takrat velik pomen videli v sodelovanju s starši. Primerni naj bi bili predvsem roditeljski sestanki. Primer takšnega sestanka je bil objavljen v protialkoholnem glasilu *Zlata doba*, pripravil pa ga je nadučitelj Zdravko Mikuž. V svojem govoru je staršem izpostavil predvsem negativne vplive alkohola na vse ljudi, predvsem na otroke, zato je pozival starše:

Ne dajajte otrokom posebno ne žganja nikjer in nikoli, ne doma, ne na polju. Saj otrok vendar lahko vodo pije, ali pa mu dajte mleka. Ako vzame popotnik na morje in v puščavo, na visoko goro, rudar v globoko zemljo jedi in pijače s seboj, ki jo potrebuje, potem bodi tudi otrok na polje lahko s seboj vzel vode ali mleka, da mu ne bo treba vina, piva ali celo žganja piti.³⁷

Obenem je bil podan tudi predlog, da naj na tovrstnih sestankih ne sodelujejo zgolj domači, temveč tudi zunanji predavatelji. Starše bi posledično lažje prepričali v pravilnost protialkoholnega boja, saj bi marsikdo zagovarjal mišljenje, da »*mora že res biti tako, ker ta gospod priporoča prav isto, kakor naš učenik v šoli.*«³⁸ Številni avtorji hkrati opozarjajo, da učitelji lahko pričakujejo nasprotovanje staršev in počasen napredek, vendar je učiteljstvo spodbujal, naj jih to ne ustavi pri protialkoholnem boju.

36 Zor, Miroslav. »Sredstva za protialkoholno vzgojo v šoli in družini.« *Vpliv alkohola na zdravstveno strukturo Slovenije. Alkoholizem in šola. Sredstva za protialkoholno delo v šoli in družini. Odnos žene do alkoholnih vprašanj. Alkoholno vprašanje in gospodarska struktura Slovenije z novimi pogledi na alkoholno gospodarstvo*, ur. Ivo Pirc, 49–64. Ljubljana: Pripravljalni odbor lige proti alkoholizmu, 1938, 56.

37 Mikuž, Zdravko. »Škodljiv vpliv alkohola na človeško telo, zlasti na otrokovo.« *Zlata doba ali treznost slovenskega naroda. Protialkoholno glasilo*, 5/10 (1911), 155–157, 156.

38 Koželj, L. »Nekaj nasvetov.« *Slovenski učitelj. Glasilo slovenskih in kršč. učiteljskih in katehetskih društev*, 19/2 (1918), 38–39, 38.

Izpostavil je še, da bo tovrstna abstinenčna borba zagotovo težja v vinorodnih okrajih.³⁹

Vsi avtorji so se strinjali, da je treba s protialkoholnimi vsebinami začeti čim bolj zgodaj, a je treba vsebini prilagoditi starostni in zrelostni stopnji skupine. Krauss je tako predlagal, da naj bi v prvih treh letih šolskih letih učenci protialkoholni boj zaznavali zgolj posredno: učitelj naj bi jih navajal na red, čistočo in zmernost ter jih odvrčal od žganjepitja. Sorazmerno s starostjo naj bi rasla tudi težavnostna stopnja: v četrtem in petem razredu naj bi učitelj izkoristil čim več priložnosti za protialkoholno delo, v kasnejših letih pa naj stremi predvsem k temu, da se bodo zgledi učencem ohranili vse življenje.⁴⁰

Številni pisci so v svojih prispevkih navajali praktične primere učnih ur, nekateri med njimi so bili zelo neposredni. Učitelj naj zahteva od učenca, da postavi svoj prst v plamen. Učenec se tega seveda brani, saj bi se v nasprotnem primeru spekel, posledica pa bi bila bolečina. Učitelj je te težave lahko navezal na alkohol in na njegovo vrenje ter »gorljivost« v želodcu in v ostalih delih telesa. Razum pijanca naj bi bil po tej logiki zmešan zato, »ker mu gori alkohol v glavi.«⁴¹ En primer v svoji knjigi *Učna snov za pouk o alkoholu v ljudski šoli* opisuje tudi Antonija Štupca,⁴² kjer je sicer pripravila večurni pregled snovi za protialkoholni boj. Prvi predlog učne

39 Koželj, »Nekaj nasvetov,« 38.

40 Krauss, *Šola v boju proti pijančevanju*, 33.

41 »Trezna mladina – trezno slovensko ljudstvo!« *Slovenski učitelj. Glasilo slovenskih krščanskih učiteljskih in katehetskih društev*, 10/2 (1909), 25–27, 26–27.

42 Antonija Štupca (1874–1962) je bila slovenska narodna buditeljica, ki je skupaj s sestro delovala kot učiteljica. Po osnovni šoli je obiskovala meščansko šolo v Mariboru, med letoma 1888 in 1892 pa učiteljšče v Gradcu, kjer je maturirala z odliko. Svojo prvo službo v graški meščanski šoli je zavrnila, saj je kot Slovenka želela delati s slovenskimi otroki. Od novembra 1892 do leta 1905 je delovala v Markovcih, kjer je požela številne vzgojne uspehe (metoda brez šibe, pevski zbor, igre). Med letoma 1905 in 1919 je službovala v Krčevini pri Mariboru, kjer se je spopadala z močnimi nemškimi pritiski. Od leta 1919 pa do upokojitve leta 1928 je bila ravnateljica mariborske deklliške meščanske šole. Objavila je nekaj poučnih črtic in povesti iz življenja slovenskega učitelja. Za več informacij glej: Uršič, Milan. »Štupca, Antonija (1874–1962),« *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi671936/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: avgust 2024).

ure je namenjen spoznavanju alkohola. Štupca je stanovskim kolegom predlagala, da uro začnejo z zanimivo uvodno motivacijo. Učitelji bi otroke z vprašanji usmerjali do odgovorov, v katerih bi našli nekaj škodljivih živali (npr. *Katere so nevarne ptičkom? Katere napadajo kuretino? Katere se lotijo drugih domačih živali?*). V nadaljevanju bi s podvprašanji prešel na zver, ki skrita preži na človeka in je nevarna tako človekovemu fizičnemu in duhovnemu zdravju kot tudi njegovemu premoženju. Zatem bi nadaljeval s predstavitevjo:

To zver hočemo danes spoznati. Skrta je, zato pa tem bolj nevarna. Skriva se v nekaterih tekočinah. (Pokaže se žganje.) Kaj je to? Poduhaj! Glejte, tu notri je skrta ta le zver. In sicer najbolj močna, najbolj nevarna.

Kaj je to? (vino.) Tudi tu notri prebiva, le nekoliko manj divja je.

Kaj je to? (pivo.) Tudi tu notri v pivu čepi. Pa malo bolj počasna je, a vsekako hudobna in potuhnjena. (Prav tako s sadjcem.)⁴³

Kot je razvidno iz zgornjega zapisa, je Štupca v svojih zapisih v oklepajih zapisala tudi nekaj predvidenih odgovorov, s katerimi si je lahko učitelj lažje predstavljal, v katero smer je želel zapeljati učno uro. V naslednjih urah bi se osredotočili na škodljive posledice alkoholnih pijač, pri čemer bi uporabil tabele in razpredelnic in potegnili vzporednice z alkoholom kot zverjo. Marsikateri otrok se lahko s tem ne bi strinjal, vendar je v nadaljevanju predstavljenih nekaj primerov za podkrepitev tega mnenja:

Kaj mislite, ali v teh tekočinah res prebivajo nevarne zveri? (Ne? da? ne?) In vendar je res. Hočemo koj spoznati. Kdo izmed vas je že videl pijanca? (Navadno vsi.) Kje pa si ga videl? (Na cesti je ležal.) Ali se je sam rad vlegel na cesto ali v jarek? Kdo pa ga je vrgel? (žganje, vino.) Kje pa si videl pijanca ti? (doma v hiši.) Kako pa se je obnašal? (kričal, razbijal). Zakaj pa? Da, ves neumen je bil, ko se je vrnil iz gostilne. Pitje mu je zmešalo pamet.⁴⁴

43 Štupca, *Učna snov za pouk o alkoholu v ljudski šoli*, 3.

44 Štupca, *Učna snov za pouk o alkoholu v ljudski šoli*, 3.

Podobno, kot smo to že omenili v preteklih poglavjih, tudi Štupca v svojem priročniku navaja številne statistične primere za podkrepitev protialkoholnih trditev. Z različnimi primeri odgovarja tudi na najpogostejše stereotipe v povezavi z alkohol, npr. da prinaša človeku moč.

Iz navedenih virov je torej razvidno, da je nadvse pomembno, da se s protialkoholnim poukom začne čim prej, četudi po kosih in z morda za alkoholni boj sprva ne bistveno vsebino. Še pomembnejše je, da se na abstinenčni poti vztraja ter se mladežem prepreči odhod na alkoholna pota. Štupca je to prikazala z naslednjo izjavo:

A začetek še ni vse! Prevažno je drugo vprašanje: Kako započeto delo utrditi! Mlado drevesce se mora zalivati, okopavati in snažiti, da krepko raste naprej! In to utrjevanje ni nič drugega, kot obnovitev prvega vtisa! Zato je v šoli priložnosti dovolj. Vsak slučaj nesreče po alkoholu, ki ga doživimo – otroci jih nam radi pripovedujejo – naj vnovič oživi srd proti sovražniku: alkoholu!⁴⁵

USPEH PROTIALKOHOLNIH SIZIFOV NA SLOVENSKEM

Protialkoholni boj v obravnavanem obdobju je v marsičem spominjal na Sizifovo delo, saj praktično ni prinesel pomembnejšega preloma ali večjih premikov. Leta 1918 so v protialkoholnem glasilu *Zlata doba* objavili statistični pregled protialkoholnega delovanja v šolah. V skupno 482 šolah je bilo leta 1918 94.896 otrok, od tega je bilo mladih junakov (tisti, ki ne uživajo alkohola) 12.511, mladih junakinj pa 15.120 oziroma v odstotkih: alkoholne kapljice se je branilo 29 odstotkov otrok.⁴⁶ Vojko Jagodič je leta 1937 objavil podobne podatke, a je pri tem zajel celotno področje takratne Dravske banovine. Njegova raziskava je zajemala 192.611 šolarjev, od katerih jih je 129.061 uživalo alkoholne pijače.⁴⁷ Če bi njegove ugotovitve pretvorili v

45 Štupca, Antonija. »Sveta vojska med šolsko mladino.« *Slovenski učitelj. Glasilo slovenskih krščanskih učiteljskih in katehetskih društev*. 15. januar 1903, letnik 14, št. 1, 9–13, 11.

46 »Protialkoholno delo po šolah.« *Zlata doba*, 12/11–12 (1918), 131–132, 132.

47 Jagodič, Vojko. »Razširjenost in vpliv alkohola na slovensko mladino.« *Priloga zdravniškega vestnika*, 4/3 (1938), 33–40, 34–35.

odstotne točke, bi se število odstotnih točk sicer resda povzdignilo na 32 odstotkov, kar pa je še vedno ne predstavlja ravno velikega uspeha.

Kje torej iskati razloge za klavrn uspeh protialkoholnih borcev? Na začetku je treba izpostaviti neenotnost protialkoholnih društev, ki so si bila v svojih stališčih mestoma kontradiktorna. Če so nekatera zahtevala popolno abstinenco, so drugi dovoljevali zmerno uživanje alkohola in pri tem zakuhali marsikateri zaplet. Eden verjetno bolj znanih primerov je bil Janez Evangelist Kalan, ki je sicer veljal za enega glavnih protialkoholnih borcev in avtorja številnih del z abstinenco vsebino. To ga sicer ni oviralo pri tem, da je na enem od romanj užival alkoholne pijače. Sam je uživanje pijače priznal in v protialkoholnem glasilu *Zlata doba* še pojasnil razloge za svojo alkoholno odločitev. Začel je s tem, da se je na ladji želel prilagoditi večini, ki je pila alkoholne pijače. V nadaljevanju je navedel dejstvo, da so imeli romarji s seboj tudi protialkoholne napitke, ki pa jih je, domnevno zaradi velikega števila abstinentov, zmanjkalo že tretji dan. Sok naj bi bil celo tako dober, da so ga pili tudi »alkoljubci«, kar je še en razlog za jasno pomanjkanje brezalkoholne pijače. V nadaljevanju je pikro zapisal, da abstinentje ne znajo živeti brez vsega in dodal, da »*bi najrajši, da bi ne bilo treba ne jesti, ne piti, ampak doslej se mi to še ni posrečilo.*«⁴⁸ Da je bila mera še bolj polna, je izpostavil, da je bil v času romanja bolan, uživanje alkohola pa zato edina smiselna rešitev, saj »*Za zdravilo, smo vedno rekli, se sme.*«⁴⁹

Nadalje je treba opozoriti na veliko toleranco družbe do uživanja alkoholnih pijač ter popustljive starše, ki so v dobri veri alkoholnim pijačam pripisovali možnost za pomoč pri različnih tegobah svojih otrok. S tem so starši izničili vse protialkoholno delo, ki ga je učitelj izvedel v svojem razredu. Če k temu dodamo še relativno dober dostop do alkohola in številne vinske okraje, je pot do neuspeha praktično že tlakovana. Res pa je, da je treba celotno zadevo postaviti v širši kontekst – leta pred drugo svetovno vojno so bila za celotno Evropo zelo burna, zato se je protialkoholna borba izgubila

48 »Zakaj sem na potu v Jeruzalem pil? *Zlata doba* ali treznost slovenskega naroda. Protialkoholno glasilo, 5/4 (1911), 61–62, 61.

49 »Zakaj sem na potu v Jeruzalem pil,« 62.

v poplavi ostalih novic oziroma tem, ki so bile za številne pomembnejše od slovenske afinitete do alkohola. V obrambo tedanjemu času je treba izpostaviti, da so takratne generacije razpolagale z manj medicinskega znanja oz. vedenja o težavah, ki jih alkohol prinese s seboj – sploh v primeru, ko so v zgodbo vpleteni otroci.

Tudi danes je alkohol na naših tleh relativno prosto dostopen, kar zgovorno dokazujejo različne statistike:

Po podatkih NIJZ vsak deseti Slovenec, star 25 let ali več, čezmerno pije alkohol, vsak drugi te starosti se vsaj enkrat letno opije. Vsak dan pri nas zaradi razlogov, izključno in stoodstotno povezanih z alkoholom, v povprečju umreta dve osebi, še dodatnih 75 oseb pa umre zaradi prometnih nezgod, katerih povzročitelji so alkoholizirani. Vsak dan je pri nas zaradi bolezni in stanj, izključno povezanih z alkoholom, deset hospitalizacij.⁵⁰

Za konec pa razpravo zaključimo s citatom Ivana Cankarja, ki ga je napisal na konec svojega pisma, namenjenega Henriku Tumi. Da bi mu ta pomagal, je Cankarja poslal na posebno dieto v Kranjsko Goro. Plemenit načrt se je sicer hitro izkazal za neuspešnega, saj je Cankar že prvi dan odšel domov, Tuma pa mu je razočaran pisal, da pregloboki pogledi v kozarček rezultirajo v njegovem bolnem videzu.⁵¹ Cankar mu ni bil dolžan in mu je, med drugim, jezno odvrnil: *»Vi ste me pač videli ob vinu in ob puncah; živ krst pa me ne vidi tiste dolge tedne, dni in noči, ko hodim gor pa dol kakor v rešetki in kujem s kladivom stavek na stavek. Saj jaz, hudiča, nisem kriv, da sem Slovenec.«*⁵² Predvsem zadnja poved govori zase, saj spominja na neke vrste obrambo ali resigniranost, kot da bi alkohol predstavljal srčiko slovenske biti in da se ji je posledično skorajda nemogoče upreti.

50 RTV: Zdravje Slovencev: Alkoholizem. <https://4d.rtvlo.si/arhiv/zdravje-slovencev-dokumentarna-serija/174431923> (dostop: avgust 2024).

51 Kosmač, Gorazd. »V ZDA ne pijejo, ni kot pri nas, kjer same pijane zverine hodijo okoli.« Intervju s profesorjem Andrejem Studnom z Inštituta za novejšo zgodovino. <https://www.rtvlo.si/1920/v-zda-ne-pijejo-ni-kot-pri-nas-kjer-same-pijane-zverine-hodijo-okoli/512682>, (dostop: julij 2024).

52 Dlib: Pismo Ivana Cankarja Henriku Tumi. : <http://cankar.dlib.si/materiali/henrik%20tuma%20marec%201913%20os%20r.pdf>, (dostop: september 2020).

Če smo malce hudomušni, bi lahko rekli, da se zgodovina do neke mere ponavlja. Zgornja statistika dokazuje, da po alkoholnih pijačah (tudi prekomerno) posegajo ženske in moški, stari in mladi, kljub strožjim pravilom in zakonom pa se z alkoholno kapljico srečajo že mladoletni šolarji in šolarke. Se na slovenskih tleh pije, ker smo Slovenci? Morda zato, ker je alkohol razširjen in prosto dostopen ter marsikdaj služi kot sredstvo za sprostitev? Ima morda vpliv tudi dejstvo, da Slovenci še danes veljajo za pregovorno »mokre« ljudi? O vseh teh zadevah bi se, glede na splošno stanje in zgornja dejstva, dalo razpravljati – seveda ob kozarcu (brez)alkoholne pijače.

VIRI IN LITERATURA

Časopisni viri

Heric, Matija. »Za današnje vojne psihoze je treba vesele mladine.« *Slovenski učitelj : glasilo jugoslovanskega krščanskega učiteljstva*, 23/1 (1922), 1–6.

Horvat, Rudolf. »Alkoholizem in politika.« *Učiteljski tovariš*. 16. maj 1913, letnik 53, št. 20, 2.

Jagodič, Vojko. »Razširjenost in vpliv alkohola na slovensko mladino.« *Priloga zdravniškega vestnika*, 4/3 (1938), 33–40.

Kopriva, Alfonz. »Teorija in praksa protialkoholnega gibanja v narodni šoli.« *Slovenski učitelj. Pedagoška revija in glasilo Slomškove družbe v Ljubljani*, 37/5–6 (1936), 100–103.

Kopriva, Alfonz. »Teorija in praksa protialkoholnega gibanja v narodni šoli.« *Slovenski učitelj. Pedagoška revija in glasilo Slomškove družbe v Ljubljani*, 37/9–10 (1936), 194–198.

Kopriva, Alfonz. »Teorija in praksa protialkoholnega gibanja v narodni šoli.« *Slovenski učitelj. Pedagoška revija in glasilo Slomškove družbe v Ljubljani*, 37/11–12 (1936), 248–254.

Koželj, L. »Nekaj nasvetov.« *Slovenski učitelj. Glasilo slovenskih in kršč. učiteljskih in katehetskih društev*, 19/2 (1918), 38–39.

Kramar, J. »Alkohol, nikotin in šol. mladina.« *Slovenski učitelj. Glasilo slovenskih in kršč. učiteljskih in katehetskih društev*, 16/10 (1915), 220–224.

Mikuž, Zdravko. »Škodljiv vpliv alkohola na človeško telo, zlasti na otrokovo.« *Zlata doba ali treznost slovenskega naroda. Protialkoholno glasilo*, 5/10 (1911), 155–157.

»Pouka ljudem.« *Slovenski učitelj : glasilo slovenskih krščanskih učiteljskih in katehetskih društev*, 13/10 (1912), 237.

»Protialkoholno delo po šolah.« *Zlata doba*, 12/11–12 (1918), 131–132.

»Računaj!« *Mladi junak*, 1/3 (1924/1925), 37.

»Raznoterosti.« *Zlata doba. Protialkoholno glasilo*, 2/3 (1908), 44–48.

Slapšak, Julij. »Mladina in alkohol.« *Zlata doba ali treznost slovenskega naroda. Protialkoholno glasilo*, 6/7 (1912), 97–101.

»Šola in alkohol.« *Učiteljski tovariš*. 20. maj 1910, letnik 50, št. 20, 2–3.

Štrukelj, Ivan. »Učitelj v boju proti alkoholizmu.« *Slovenski učitelj. Glasilo slovenskih in krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev*, 4/16–17 (1903), 247–254.

Štupca, Antonija. »Sveta vojska med šolsko mladino.« *Slovenski učitelj. Glasilo slovenskih krščanskih učiteljskih in katehetskih društev*. 15. januar 1903, letnik 14, št. 1, 9–13.

Šušteršič, Ernest. »Vzgojimo domovini trezen rod.« *Slovenski učitelj: glasilo jugoslovanskega krščanskega učiteljstva*, 22/12 (1921), 192–195.

»Trezna mladina – trezno slovensko ljudstvo!« *Slovenski učitelj. Glasilo slovenskih krščanskih učiteljskih in katehetskih društev*, 10/2 (1909), 25–27.

»Vzgojni paberki.« *Slovenski učitelj. Glasilo slovenskih krščanskih učiteljskih in katehetskih društev*, 9/4 (1908), 81–83.

»Zakaj sem na potu v Jeruzalem pil? Zlata doba ali treznost slovenskega naroda.« *Protialkoholno glasilo*, 5/4 (1911), 61–62.

Elektronski viri

Dlib: Pismo Ivana Cankarja Henriku Tumi. : <http://cankar.dlib.si/materiali/henrik%20tuma%20marec%201913%20os%20r.pdf>, (dostop: julij 2024).

Kosmač, Gorazd. »V ZDA ne pijejo, ni kot pri nas, kjer same pijane zverine hodijo okoli.« Intervju s profesorjem Andrejem Studnom z Inštituta za novejšo zgodovino. [rtvslo.si](https://www.rtvlo.si/1920/v-zda-ne-pijejo-ni-kot-pri-nas-kjer-same-pijane-zverine-hodijo-okoli/512682), objavljeno 26. januarja 2020. <https://www.rtvlo.si/1920/v-zda-ne-pijejo-ni-kot-pri-nas-kjer-same-pijane-zverine-hodijo-okoli/512682> (dostop: julij 2024).

RTV: Zdravje Slovencev: »Alkoholizem.« *Zdravje Slovencev*. Ljubljana: TV Slovenija, 20. junij 2020. <https://4d.rtvlo.si/arhiv/zdravje-slovencev-dokumentarna-serija/174431923> (dostop: julij 2024).

Uredništvo: Kalan, Janez (1868–1945). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi263548/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: avgust 2024).

Ostaneč, France: Štrukelj, Ivan (1880–1952). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi670628/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: avgust 2024).

Uršič, Milan. »Štupca, Antonija (1874–1962),« *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi671936/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: avgust 2024).

Literatura

Divjak, Milan. »Slovenski učitelji in protialkoholna vzgoja med obema vojnama.« *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 75/2–3 (2004), 581–596.

Kalan, Janez. *Sveta vojska. Bog jo hoče! Kdo si upa vanjo?* Ljubljana: društvo Abstinent, 1906.

Krauss von, Viktor. *Šola v boju proti pijančevanju*. Pulj: Narodna tiskarna A. Gabršček, 1898.

Šepetavc, Anton. »Pijem, torej sem Slovenec. Ali alkohol(izem) kot tabu in fenomen slovenstva.« *Zgodovina za vse. Vse za zgodovino*, 2/1 (1995), 18–35.

Štupca, Antonija. *Učna snov za pouk o alkoholu v ljudski šoli*. Maribor: Sveta vojska, 1919.

Zor, Miroslav. »Sredstva za protialkoholno vzgojo v šoli in družini.« *Vpliv alkohola na zdravstveno strukturo Slovenije. Alkoholizem in šola. Sredstva za protialkoholno delo v šoli in družini. Odnos žene do alkoholnih vprašanj. Alkoholno vprašanje in gospodarska struktura Slovenije z novimi pogledi na alkoholno gospodarstvo*, ur. Ivo Pirc, 49–64. Ljubljana : Pripravljalni odbor lige proti alkoholizmu, 1938.

POVZETEK

Široka dostopnost alkoholnih pijač je v začetku 20. stoletja predstavljala velik izziv za družbo, še posebej pa je to veljalo za naše kraje. Alkohol je bil namreč stalno prisoten ob različnih dogodkih človekovega življenja, kozarrec alkoholne pijače pa je hitro prerasel v njeno nenadzorovano konzumiranje. Težava se je pojavila, ker le teh niso uživali zgolj odrasli, temveč tudi mladoletni otroci, kar je za njihov razvoj neprimerno in slabo. V takratnem obdobju se teh težav sicer niso zavedali, večina otrok pa je alkoholne pijače prejela iz rok svojih staršev. Marsikdo med njimi je namreč verjel v pozitivne lastnosti vina, piva in ostale alkoholne družčine, to pa naj bi pozitivno vplivalo na odraščanje njihovih potomcev. Da bi pohod alkoholnega sovražnika preprečili, so številni učitelji pričeli s protialkoholnim bojem v učilnici. Verjeli so, da lahko na tak način vzgojijo ljudi, ki se alkohola v svoji odrasli dobi ne bodo dotaknili oziroma ga bodo uživali bolj poredko. Vseeno se je njihov cilj izkazal kot težko dosegljiv. Poleg nasprotovanja družbe so se spopadali z dobro dostopnostjo alkoholnih pijač, obenem pa so si bili v tem vprašanju neenotni tudi v lastnih vrstah. Učitelji so si v različnih časnikih delili izkušnje in pisali didaktična priporočila za vodenje protialkoholnega boja, s katerimi bi lahko protialkoholni boj vključili v malodane vsak predmet v šoli. Kot pomembno točko protialkoholnega boja so izpostavljali tudi sodelovanje s starši ter prilagajanje protialkoholnih vsebin glede na starost učencev in učenk. Veliko prispevkov je bilo sicer dostopnih v stanovskem občilu Slovenski učitelj, izšlo pa je tudi nekaj protialkoholnih priročnikov. Kljub številnim poskusom, da bi preprečili pohod alkohola med šolsko mladino, do začetka druge svetovne vojne ni zaznati bistvenega izboljšanja položaja, alkohol pa je pogosto še dandanašnji stali spremljevalec različnih srečanj.

Kontakti avtorjev

Bojan Balkovec, izr. prof. dr.

Oddelek za filozofijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
bojan.balkovec@ff.uni-lj.si

Žan Grm, magister profesor nemščine in magister profesor zgodovine

Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik,
Novi trg 41a, SI – 1241 Kamnik, Slovenija
zan.grm@gssrm.si

Aleksander Lorenčič, dr.

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož,
Prešernova ulica 37, SI – 2250 Ptuj, Slovenija
aleksander.lorencic@pmpo.si

Lana Onič, univerzitetna diplomirana zgodovinarica

Vrhov dol 1e, SI-2341. Limbuš, Slovenija
lana.onic1@gmail.com

Božo Repe, red. prof. dr.

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

Ivan Smiljanić, dr., asistent

Inštitut za novejšo zgodovino
Privoz 11, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
ivan.smiljanic@inz.si

Jernej Štimac, dipl. soc. in dipl. zgod.

Cankarjeva ulica 8, SI – 1330, Kočevje, Slovenija
jernej.stimac@gmail.com

227

